

De Kerk van Rijsoord

(I)

De Zwijndrechtse Waard, die al in 1028 genoemd wordt, brak in 1322 in.

Daar de toenmalige eigenaar, het Convent van St. Paulus geen kans zag, het gebied weer droog te maken, nam Graaf Willem III alle rechten over om de droogmaking zelf tot stand te brengen. De Waal, die door verzanding voor de doorgaande scheepvaart niet meer bruikbaar was, liet hij op eigen kosten aan beide einden afdammen. Verder bepaalde hij, dat ieder, die 1/16 of meer van de kosten van herbedijking bijdroeg, een evenredig deel herwonnen land in leen zou krijgen.

Een van de medewerkers was zijn klerk, Gerard Alewijnszoon. Deze kreeg bij acte van 14 april 1333 een-zestiende deel van het gebied gelegen tussen de Waal en de Langeweg, dat later Rijsoord genoemd werd, terwijl Jan Wissenzoon het daaraan grenzende deel kreeg, het tegenwoordige Strevelshoek.

Gerard voelde het al spoedig als een bezwaar, dat er in de Zwijndrechtse Waard geen kerk was. Op zijn verzoek kreeg hij op 8 november 1334 toestemming van de graaf om samen met Jan Wissenzoon een kerk in Gerardsambacht te bouwen; tevens kreeg hij collatierecht, d.w.z. dat een door hem voorgedragen persoon door de graaf als pastoor aangesteld zou worden, als hij het ambt waardig was.

De betreffende oorkonde luidt:

Wi Willaem Graue van Henegauwe, enz. maken cond enz. want in Zuindrecht ghene kerke en es ende Gheraerd Alewijnszone, onse klerk een zestiende deel van alle den ambochte van zuindrecht met groeter zure cost ghediket heuet en ghoirne in rusten soude wesen ende bi hem zelue soe gheoirlouen wi hem ende ghuen hem macht voir ons ende voir nacomelinghe bi hem selue ende sinen vrienden jof met Jan Wissensone ghemeene, eene parochij-

kerke in gheraerds ambochte voirsz. te maken, also verre als hijt toebrenghen mach, in manieren dat hi ende sine nacomelinghe die tambocht hebben die presentacie van der kerke behouden zullen ende wi belouen hem voir ons ende voir onse nacomelinghers dat wi deghenen die si ons presenteeren die collatie van de voirseyder kerke geuen zulle also verre als hijt in reeden waerdich es.

In oirconde desen brieue bezeghelt met onsen zeghele.

Ghegheuen tote Hoichsters (Hoogstraten) des Dinxendaghes na Alre Heylighendag int Jaer ons Heeren MCCCXXXIV. (8 november 1334).

De kerkbouw werd blijkbaar flink aangepakt, want reeds op 12 augustus 1336 werd de bediening van de Parochiekerk van Rijsoorde gegeven aan Pieter Clingen, die door Gerard aan de graaf was voorgedragen.

De, in het latijn gestelde brief is uitgegeven in Haarlem op de tweede zondag voor Maria Hemelvaart 1336 (12 augustus 1336). De kerk was ingewijd door Johannes, bisschop van Utrecht.

1336 kan dus beschouwd worden als het stichtingsjaar van de kerk van Rijsoord en Strevelshoek. Het eerste kerkgebouw is afgebroken in 1832, omdat het bouwvallig was en te klein voor een gemeente van 1100 zielen. Bijna 500 jaren heeft het dienst gedaan, tot ongeveer 1830 als Roomse kerk, dat is 250 jaren, daarna nog evenveel jaren als Hervormde kerk. In de eerste periode zal het aantal parochieleden maar klein geweest zijn, want er woonden maar weinig mensen in Rijsoord en Strevelshoek en de bewoners van de Pruiwendijk en de Waaldijk behoorden tot de parochie Ridderkerk.

Oudere Rijsoordenaren herinneren zich nog wel het kerkepad over de weiden achter de Burghoeve naar de Oudelandseweg. Waarschijnlijk na de reformatie werden de bewoners van Pruiwendijk en Waaldijk

kerkelijk ingedeeld bij Rijsoord. De oude kerk was ongeveer 20 ellen = 14 meter lang en 8½ ellen = 6 meter breed, zodat de oppervlakte ongeveer 84 m² bedroeg. De kerken van Kijfhoek en Heer-Oudelandsambacht lijken mij van de zelfde grootte en ook van de zelfde stijl. Verschillende platen uit eind 18e eeuw geven een mooi beeld van kerk en omgeving, in het bijzonder die van Bendorp van 1799, waarop een begrafenisstoet juist het kerkhof verlaat.

Tot 1659 is in het archief van de kerk niets te vinden. Beginnende met 1 juni 1659 zijn twee rekeningboeken van kerkmeesters bewaard gebleven over de tijdvakken 1659 tot 1720 en van 1752 tot 1807. Deze boeken bevinden zich in het archief van de gemeente Ridderkerk. Van 1721 tot 1751 ontbreken de rekeningen.

Als men de aanwezige jaarrekeningen na gaat, ziet men, dat de onderhoudskosten van de kerk steeds groter worden. De ouderdom komt blijkbaar met gebreken.

Soms worden de hoge kosten toegelicht, zoals in de rekening 1717/1718. De toren was zwaar beschadigd tengevolge van een hevige storm. Het herstel kostte veel geld aan de timmerman, metselaar, houtverkoper en vooral de leidekker. Huyg Pleyzier Az. kreeg f 1,10 voor het opvissen van de torenhaan, die in de Waal gewaaid was. Het was vaak moeilijk voor de kerkmeesters om de nodige gelden voor de stijgende uitgaven te vinden. De kerk bezat slechts weinig vaste goederen, zodat de pachtontvangsten gering waren, de collecten brachten meestal ook niet veel op. Daarom werd naar nieuwe bronnen gezocht. In 1698 werd een collecte "met coppies of schaaltes" bij de avondmaalviering ingevoerd en in 1714/1715 ging men over tot het heffen van zitplaatsengeld.

Om een indruk te geven van de grootte van de inkomsten, volgt in onderstaand staatje de ontvangst in de rekeningjaren 1659/1660, 1752/1753 en 1806/1807.

Landpacht	104,—	12,10	72,10
Huur avelingen	28,12	13,15	25,—
Rente op huizen	1,14	1,14	1,14
Rente	12,—	20,—	12,10
Begraven	12,—	26,17 ¹⁴	28,05 ⁴
Collecten	62,18	131,16	241,05
Zitplaatsen		62,—	270,—

Oortjesgeld	45,14 ¹⁴		
Diversen	18,16 ⁴	1,—	
	221,04	333,04	652,04 ⁴

Het oortjesgeld was een opslag bij verpachtingen ten bate van de kerk. Dit bedrag kwam oorspronkelijk aan de diaconie die het in 1702 aan de kerkmeesters overdroeg onder voorwaarde, dat het geld zou worden gebruikt voor onderhoud van de kerk, maar ook voor de pastorie en het schoolhuis.

De ambachtsheren en -vrouwen waren de kerk over het algemeen goed gezind. Emmerentia de Carpentier legateerde bij haar overlijden in 1750 een schuldbrief van f 500,— á 4% ten laste van Holland en Westfriesland. De ambachtsheer Jan de Back liet in 1765 een Bentemer stenen poort aan de kerk aanbrengen met de wapens van zichzelf en zijn vrouw, met het opschrift: „Mattheus XI-29: Leert van mij dat ik sagtmoedig ben en nederig van herte, en gij zult ruste vinden voor Uwe ziele. 1764". Deze poort is ook in de tegenwoordige kerk aangebracht. De familiewapens zijn echter in 1795 op last van hogerhand door de Mr. Beeldhouwer Hendrik van der Koogh uitgehakt. Het volgend jaar zijn de luifels van de Heer-en Schepenbank afgezaagd, alles vanwege de „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap".

In 1706 betaalde de kerkmeester f 118,18.2, zijnde de helft van de kosten van de grote koperen kroon en de muurarmen. De andere helft is waarschijnlijk door de diaconie betaald.

De ambachtsheer Arent de Carpentier schonk twee kleinere koperen kronen en de schout Adrianus Reijnen een koperen bijbellessenaar.

In dat zelfde jaar werd f 917.5.— uitgegeven voor onderhoud van kerk en pastorie. De fabriek van Pleun den Braanker verdiende f 39.16.— voor het "visiteren" van de kerktoren en de pastorie en voor toezicht bij het werk.

Toen in 1774 de kerkmeester niet genoeg geld had om de rekeningen te betalen, gaf de ambachtsheer Mr. R. I. Faassen Nolthenius f 200.— renteloos te leen. Een meevaler was, dat Christina Aartse Rijdsdijk, weduwe van Coenraad Benning, een gift schonk van f 100.—.

In 1824 schonk de ambachtsheer van Poelien van Nuland een bedrag van f 500.— als bijdrage in de bouw van een nieuw schoollokaal. De bouwkosten bedroegen f 1395,44.

In het notulenboek van de kerkeraad is op 22 december 1789 genoteerd, dat Jorissie Cornelisse van Driel en haar neef Adriaan Pieterse Streefkerk een kostelijke klok, hangende in de toren, present gedaan hebben. Met deze klok heeft de kerk niet veel geluk gehad, want reeds in 1803 werd f 77,16 betaald aan Fop van Oostzanen voor het repareren van de gebarsten torenklok. Ook dit heeft blijkbaar niet veel geholpen, want in 1806 betaalt de kerkmeester, Bastiaan Maaskant aan Henricus Petit f 468,05,- voor het gieten en leveren van een nieuwe klok. Het aangebrachte opschrift luidde: Hendricus Petit me fecit anno domini 1805, B. Maaskant, A. van Gilst, kerkmeesteren, F. Nugteren, M. de Haan, G. de Zeeuw, commissarissen".

Deze klok heeft langer zijn klanken over Rijsoord uitgestrooid, dan de vorige. Zij is in 1832 weer geplaatst op de nieuwe kerk. Gedurende de bezetting is ze, zoals zoveel andere klokken, in februari 1943 naar Duitsland weggevoerd en niet terug gekomen. Op 16 december 1947 is een nieuwe klok in de toren aangebracht door de firma Van Bergen te Heiligerlee, gewicht 300 kg, diameter 77 cm, toon C. Het opschrift luidt: „Ik ben een geschenk van de gemeente van Rijsoord, Dato 1946". Door een huis-aan-huis kollekte waren de benodigde gelden verkregen.

Volgens de Nederlandse Stad- en Dorpsbeschrijver" door L. van Ollefen pronkte de kerk van binnen met diverse wapenborden van het voorname geslacht van Carpentier, alsmede met een aanzienlijke Ambachtheren- en Vrouwenbank, waarvoor het wapen was uitgehouwen. Zoals we al zagen, de zijn banken in 1795 afgezaagd en de wapens uitgehakt. Eén prachtige steen is aan de vernieling ontkomen, misschien omdat hij tijdig was weggehaald. Deze steen vertoont als Manwapen dat van het geslacht Sonnemaens en als Vrouwwapen dat van het geslacht De Carpentier, verder het wapen van Rijsoord en het jaartal 1671. Deze goedbewaarde steen is te zien in de voorgevel van de woning Waalweg 7.

Aan de buitenkant van de kerk was een steen aangebracht, waarop aan de bovenkant een engelenkopje en onderaan een satanskop. Daar tussen het wapen van Rijsoord en links en rechts daarvan het opschrift: "Leert sterven" en "Anno 1661".

In de rekening komt geen uitgave voor de steen ~~met ander puin gebruikt om de sloot~~ ambachtsvrouw, Catharina Sonnemaensde Carpentier geschonken. Toen de kerk in 1832 werd afgebroken, is de steen in de muur van de pastorie gemetseld, maar toen een nieuwe pastorie gebouwd werd, is de steen met ander ~~puin~~ gebruikt om de sloot tussen kerk en pastorie te dempen. Bij graafwerk is hij toevallig weer ongeschonden te voorschijn gekomen en tegen de kerkmuur geplaatst, waar hij door baldadigheid beschadigd is. In 1963 is hij in de achtermuur van de kerk gemetseld. Deze steen staat onder monumentenzorg.

In het begin van de 19e eeuw vertoonde het ekrkgebouw zeer ernstige gebreken. In 1828 was de toestand zo slecht, dat het niet verantwoord zou zijn, langer met maatregelen tot grondig herstel te wachten. Het kerkbestuur droeg aan Joh. den Braank, Fabrijk van de Alblasserwaard, op, het gebouw te inspecteren en daarover te rapporteren. Op 23 december 1828 werd door hem een uitvoerig rapport uitgebracht, dat in het kort inhield:

1. Voor een gemeente van 1100 zielen is de kerk te klein.
2. De gevels en zijmuren vertonen zeer ernstige gebreken, de voorgevel, waarop de toren rust, is in gevaarlijke staat van instorten.
3. Kap, hout- en leiwerk zijn in zeer slechten staat.
4. De banken zijn niet meer te repareren.
5. De vloer is zo slecht, dat er bijna geen goede zerken of tegels te vinden zijn.

Wil men de kerk repareren en vergroten, dan moeten de zijmuren circa 3 ellen naar buiten gebracht worden. De beide gevels moeten geheel vernieuwd worden, nieuwe ramen en bintbalken aangebracht, de oude

Voor. Vermoedelijk is hij door de -

kap en het verwulft gerepareerd en de nieuwe gedeelten van een kap voorzien.

Verder moeten de zitplaatsen vernieuwd en de vloer in orde gemaakt worden. De kosten van dit alles worden geraamd op f 8.000,—

Als deze kerk zou worden afgebroken en een nieuwe gebouwd van ongeveer 30 ellen lang en 15 ellen breed, worden de kosten geraamd op f 11.000,—.

Het kerkbestuur besloot, zo mogelijk een nieuwe kerk te bouwen. Om met kans op succes subsidie van Rijk en Provincie aan te vragen, moest de gemeente over f 6.000,— kunnen beschikken.

Het rapport van Den Braank werd aan de ambachtsheer, David van Poelien van Nuland medegedeeld, die bereid was f 6.000,— tegen een billijke rente te lenen en tevens beloofde, al zijn invloed in Den Haag aan te wenden om toestemming tot de bouw en subsidie te verkrijgen.

Hij schrijft op 25 april 1829, dat hij met leden van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland gesproken heeft, op 15 mei bericht hij, dat hij het adres aan de Koning goedvindt, maar hij adviseert, er terloops nog in te vermelden, dat de kerk ligt aan de nieuwe rijksweg Nr. 7. Zijne Majesteit is namelijk zeer gevoelig voor alles, wat de, onder zijn regering aangelegde rijkswegen en de omgeving daarvan, betreft.

Het adres aan de Koning gaat uit, maar het antwoord laat op zich wachten, 11 maanden later gaat er weer een verzoek uit, nu met de mededeling, dat de benedenmuur van de toren is uitgezet en een pilaar is omgevallen, zodat groot gevaar voor instorten bestaat.

Op 4 juni 1830 wordt door de provincie een subsidie van f 3300,— toegekend en op 21 juni volgt een beschikking van de Koning, waarbij f 1700,— rijksbijdrage wordt toegezegd en toestemming wordt gegeven om een nieuwe kerk te bouwen en daarvoor een bedrag van f 6.000,— van derden te lenen.

Op 20 juni 1831 worden bestek en begroting ter goedkeuring toegezonden aan het College van toezicht over de Kerkelijke admi-

nistratiën der Hervormden in Zuid-Holland.

Op 18 juli 1831 komt de goedkeuring, waarbij tevens de raad, om tot het volgende jaar te wachten met de aanvang van het werk en nu alvast maatregelen te nemen voor een noodgebouw en de gevaar opleverende delen van het oude gebouw af te breken.

Volgens de begroting was er nog f 1750,— meer nodig om de bouw te kunnen betalen. Hierin werd voorzien door f 2000,— te lenen van Helena Brongers, weduwe van Andries Brooshooft te Dordrecht tegen 5% onder hypothecair verband.

Hiermee was de financiering geregeld :

Rijkssubsidie	f 1700.—
Provinciaal subsidie	3300.—
Lening van de ambachtswrouwe à 4%	6000.—
Hypotheek à 5%	2000.—
	<hr/>
	f 13.000.—

Aan de ambachtswrouwe, Adriana Crena, weduwe van David van Poelien van Nuland moest tot haar dood f 240,— rente betaald worden. Bij haar overlijden werd het kapitaal van f 6000.— aan de kerk geschonken, overeenkomstig de wens van haar eerder overleden echtgenoot.

Begrijpelijk wilde men wel eens een nieuwe kerk zien, die als voorbeeld voor Rijsoord zou kunnen dienen. Men meende die in Driebergen te kunnen vinden en daarom reisde op een mooie herfst dag in 1830 een gezelschap, bestaande uit L. Nugteren, C. van Gilst, M. de Zeeuw, J. van der Ven, M. de Haan en de architect P. Plukhooy Bz. van Dordrecht, over Utrecht en Zeist naar Driebergen. Zelf betaalden zij de helft van de kosten, de andere helft f 34,— werd aan de kerk in rekening gebracht.

Blijkbaar zijn er in die tijd ook stemmen opgegaan om de kerk te bouwen op de boomgaard naast de kerk, die eigendom was van de ambachtsvrouw, doch deze had daartegen bezwaar, omdat de kastelein dit perceel nodig had om daarin de paarden van passerende voertuigen te laten grazen, als de reizigers in de herberg rust hielden.

Nadat bestek, tekeningen en begroting, die de architect P. Plukhooy op 27 mei 1831 aan het kerkbestuur had toegezonden, door het College van Toezicht waren goedgekeurd, kon tot aanbesteding worden overgegaan. Deze vond plaats op 12 oktober 1831 in het Regthuis ten overstaan van de burgemeester J. J. de Reus, die een uitvoerig proces-verbaal ervan opmaakte.

Er waren 22 inschrijvers, de meeste uit Dordrecht en Rotterdam, maar zelfs twee uit Klundert en een uit Moordrecht. De bedragen liepen van f 10493,— tot f 19.000. De aanbesteders trachtten nog een lagere prijs uit te lokken door vanaf f 8000.— te stijgen tot f 10493,—, doch niemand ging daarop in. Het werk werd toen gegund aan de laagste inschrijver, P. Driessen te H. I. Ambacht.

Het bestek was vastgesteld en getekend op 20 juni 1831 door kerkvoogden en notabelen Wm. van Gilst, Aart Nugteren, Cs. van Gilst, Hendrik Visser, Matth. de Zeeuw, De Reus, H. de Haan, Jan van der Ven.

Volgens het bestek werd het kerkgebouw buitenwerks 22.20 m bij 9.40 m, oppervlakte 208.68 vierkante meter, de voorvleugel 7.40 m bij 4.90 m, de oppervlakte

36.26 vierkante meter, de achtervleugel (kerkekamer) 7.40 m bij 4 m, oppervlakte 29.60 vierkante meter. De totale oppervlakte buitenwerks was dus 274.54 vierkante meter, of meer dan driemaal zo groot als die van de oude kerk.

De nieuwe kerk rust op 50 heipalen. In de gevel van de voorvleugel werd een grote ingang gemaakt, die toegang gaf tot een portaal in de kerk. In dit portaal was een trap van 24 treden, die naar de torenopgang leidde en een deur naar de kerkruimte.

In het bestek was bepaald, dat delen van de oude kerk, die, naar het oordeel van de besteders daarvoor geschikt waren, bij de bouw van de nieuwe kerk gebruikt mochten worden. Daarom kan wel aangenomen worden, dat de "Bentemer poort", die door de ambachtsheer J. de Back in de oude kerk was aangebracht, toen als westelijke ingang is geplaatst.

In de kerkmuren moesten zes ramen worden aangebracht en in de voorvleugel twee. De muren van kerk en voorvleugel werden twee stenen van 22 cm dik, zodat de vloeroppervlakte van de kerk werd 21,30 x 8,50 is 181 vierkante meter en die van de voorvleugel 6,50 x 4,45 is 28,92 vierkante meter. De oppervlakte van het, voor de kerkdiensten gebruikte gedeelte werd dus bijna 210 vierkante meter. In

aansluiting op de westelijke ingang werden de banken in het westelijk deel van de kerk links en rechts van een middenpad geplaatst, 2 x 10 banken van 3.60 m en een pad van 1.05 m. In het oostelijk gedeelte (waar nog geen toegangsdeur was, werden de banken, lang 5.30 m in het midden gezet en aan beide kanten werd een pad gelaten. Tegenover de preekstoel kwamen twee banken van 5 m en in de voorvleugel vier stel open banken.

De achtervleugel werd consistoriekamer met vuurhuis en portaal.

Het klokketorentje werd, volgens het bestek, 2.50 m in het vierkant en uit de hanebalken 8.45 m met koepeldak en spits. De kosten in verband met de bouw bedroegen :

P. Driessens, aanneemsom	f 10493.--
„ „later nog aangenomen,,	655.--
Architect Plukhooy en Itz	„ 545.64
Opzieners P. en C. Karsseboom	„ 310.50
Diverse ambachtslieden	„ 341.15 ¹ / ₂
Klok	„ 139.70
Assurantie, notariskosten enz.	„ 258.21
Frans v. d. Staaij, voor noodkerk	„ 75.--

Totaal f 12818.20¹/₂

De laatste dienst in de oude kerk werd gehouden op 4 maart 1832 en op 16 december van datzelfde jaar werd de nieuwe kerk in gebruik genomen en ingewijd door Ds. D. Dagevos, die als tekst koos Haggai 2 vers 10; „In deze plaats zal ik vrede geven, spreekt de HEERE der heerscharen”.

Als men bedenkt, dat de oude kerk werd afgebroken en met het puin de sloot tussen de Straatweg en het kerkhof werd gedempt, de nieuwe veel grotere kerk op dezelfde plaats werd gebouwd en van nieuwe stoelen en banken voorzien en deze na ruim 9 maanden in gebruik genomen kon worden, dan moet men grote bewondering hebben voor de aannemer en zijn helpers, te meer als men voor ogen houdt, dat zij niet beschikten over heimachines, bulldozers, hijskranen en andere moderne middelen.

In de loop van de tijd is er wel een en ander aan de kerk verbouwd. De eerste verbouwing was in 1852, toen de wens opkwam om het aantal zitplaatsen te vergroten. Door C. Karsseboom werd aan de kerkvoogdij een plan voorgelegd. B. Bulsing maakte het bestek en de begroting, raming f 676.75. Het werk werd aan Bulsing opgedragen. Het omvatte:

1. Het bouwen van een portaal aan de noordelijke vleugel en het maken van een trap naar de toren in dat portaal.
2. Het afbreken van het binnenportaal en de torentrap daar en op die plaats maken 2 x 2 vrouwenbanken, de twee bestaande banken doorzagen en ook tegen de muren zetten, en alle van deurtjes voorzien.
3. Elke rij van 9 stoelen met 3 vermeerderen en dan zes aan zes tegen de zijkanalen plaatsen, zodat een middenpad ontstaat.
4. De banken in het oosteinde doorzagen de halve banken verlengen en tegen de zijmuren bevestigen, zodat een middenpad ontstaat, zoals in het westelijke deel van de kerk.
5. Aansluitend op dat middenpad in de oostmuur een deur maken en daar buiten als stoep de grote zerk, die bij de hoofdingang had gelegen, op een ~~metaal~~ fundament plaatsen.

r. de metselen

6. Boven de achterste banken van oosteinde en voorvleugel een luifel maken, zoals aan de westzijde al aanwezig is.

De hoogte van het portaal moest zo zijn, dat "de hardstenen letterzark der kerk" zichtbaar blijft.

Een belangrijke aanvulling van het interieur van de kerk kwam in 1863/1864 tot stand. Op 16 juni 1863 werd besloten, een orgel aan te schaffen en reeds op 24 april 1864 werd het ingewijd. Aan de geschiedenis van het orgel is een afzonderlijke beschrijving gewijd.

In 1872 vertoonde de kerk verschillende gebreken en aan G. P. Schreuders, fabrik van de Zwijndrechtsewaard werd verzocht, de kerk te inspecteren en te adviseren over maatregelen om de gebreken weg te nemen. Dit leidde tot volgende werkzaamheden:

1. Het aanbrengen van ijzeren ankers in de kerk. Dit zullen de vier ijzeren stangen zijn, die juist onder het gewelf de zijmuren met elkaar verbinden.

2. De 8 houten ramen vervangen door ijzeren ramen.

Dit werk kostte f 1211.40.

In 1900 werd een kachel in de kerk geplaatst. In 1903 werd de stenen muur tussen kerkhof en straatweg vervangen door een ijzeren hek, dat voor f 240.— werd aangenomen door de smid W. Stijnis te H. I. Ambacht.

In 1920 werd elektrisch licht in de kerk aangelegd. Het werk werd door enige vrijwilligers onder leiding van de notabel W. H. G. Schumacher, die daarvoor geen loon verlangden. Als bewijs van waardering schonk de kerkvoogdij een bedrag van f 50.—.

Het torenuurwerk, een klok met één wijzer was in 1918 defect. Reparatie met het aanbrengen van een minuutwijzer zou f 425.— kosten. Naar aanleiding van een bezoek van de president-kerkvoogd J. Nugteren aan de Utrechtse Jaarbeurs kwam het voorstel en ook het besluit om bij de "Eerste Nederlandse Electromagnetische Uurwerkenfabriek" te Utrecht een elektrische klok te kopen, waarvan de moederklok in de consistorie werd geplaatst. De prijs van het geheel was f 475.—. Het uur-

v. verricht

werk gaf wel goed de tijd aan, maar het slagwerk was niet in orde te krijgen.

Daarom werd het uurwerk in 1921 op verzoek van de kerkvoogdij door de leverancier teruggenomen en werd besloten weer een gewoon uurwerk te kopen. Op 18 maart 1921 werd ingegaan op een offerte van de Van de Kerkhof te Aarle-Rixtel, die voor f 685.— een achtdaags uurwerk leverde met 10 jaar garantie. De gemeente Ridderkerk droeg f 500.— bij.

In 1921 werd de waterleiding aangelegd in het voorportaal van de kerk.

10 juli 1922 wordt het besluit genomen, de toren, die zeer slecht is, niet meer te repareren, maar geheel te vernieuwen.

Het koepeldak wordt dan vervangen door een spits dak, waardoor het geheel ongeveer een meter hoger wordt. De vernieuwing is door de timmerman G. van Ooijen verricht.

Op zondag 11 maart 1923 werd de gemeente ernstig getroffen door een binnenbrand in de kerk. De schade was zo groot, dat de godsdienstoefeningen niet in de kerk gehouden konden worden. Van 18 maart tot 24 augustus vonden ze plaats in de tot noodkerk ingerichte schuur van de heer G. H. de Zeeuw. Van de verzekering werd f 8500.— ontvangen.

In 1924 verzocht Ds. Brouwer, de consistoriekamer te vergroten, omdat ze te klein was voor het geven van catechisatie. Besloten werd, de achtervleugel van de kerk te verbouwen. E. Karsseboom maakte een tekening en begrootte de kosten op f 1995.— De oude ruimte was 3.70 x 6.70 is 24.79 vierkante meter, de nieuwe werd 6 x 6.70 is 40.20 vierkante meter.

In 1947 werd centrale verwarming aangelegd in de kerk en de pastorie door de firma M. Mampaey te Dordrecht voor f 13.646,50. Van de kerkeraad werd hiervoor een bijdrage van f 13.000,— ontvangen uit een legaat van wijlen P. Leentvaart te Grand Rapids. Daar de ondergrondse leiding tussen kerk en pastorie te veel warmteverlies gaf, werd in 1952 besloten, in de pastorie een afzonderlijke kachel te zetten.

In 1956 werd de vloer in de kerk vernieuwd en werden de oude, gesloten banken vervangen door nieuwe banken zonder deurtjes.

Tussen 22 oktober 1956 en 15 januari 1957 werden de kerkdiensten gehouden in het Verenigingsgebouw van de Gereformeerde Kerk.

De laatste uitbreiding van het kerkgebouw had plaats in 1962/1963. De bestaande consistoriekamer werd afgebroken en een nieuwe achtervleugel werd aan de kerk gebouwd, bestaande uit een groot verenigingslokaal met keuken, een ruime hal met toiletten en kapstokken en daarnaast een consistoriekamer.

Op 6 april 1963 werd het geheel geopend. Na een gehouden enquête kreeg het de naam „DE HOEK-STEEN”.

De bouw kwam tot stand onder lei-

ding van de heer J. Punt met behulp van een aantal vrijwilligers, die gratis hun arbeid beschikbaar stelden. Het provinciaal bestuur gaf 10% subsidie, ook over de uitgespaarde lonen.

Voor subsidie kwam in aanmerking:

de betaalde rekeningen	f 30942,80
de uitgespaarde lonen	„ 12500,—

f 43442,80

Provinciaal subsidie 10% „ 4344,28

Ten laste v. d. kerk bleef f 39098,52 verminderd met de gratis arbeid „ 12500,—

is f 26598,52

Door deze verbouwing kreeg de kerk een zaal van ongeveer 72 m²
een consistoriekamer van 22 m²
een keuken m. bergruimte van 17 m²
een hal met garderobe en toiletten 22 m²

totaal 133 m²

'Daar de oude ruimte met inbegrip van het portaal 53 m² was, kwam er 80² m bij.

Een belangrijk werk was hier tot stand gebracht en alle medewerkers verdienen dan ook de hoogste dank van het kerkbestuur en de gehele gemeente.

Het Kerkhof.

Bij de oorspronkelijke beschrijving voor het kadaster (1832) was het perceel „kerk en kerkhof” 11.30 are groot en het perceel „watering” 9.10 are. Na de bouw van de nieuwe kerk en het dempen van het water tussen kerkhof en straatweg werd de grootte van kerkhof met kerk 14.00 are en die van het water 6.40 are. Later is een strookje grond verkocht aan de Rijkswaterstaat en een ander stukje aan de gemeente ter verbreding van de schoolingang.

Eeuwenlang werden in en om de kerk de doden begraven. Bij decreet van 13 prairial XII, Franse tijdrekening, d.i. 3 juni 1803, werd het begraven in de kerken verboden. Bij Koninklijk besluit van 24 mei 1825 werd bepaald, dat in gemeenten met minder dan 1000 zielen het begraven om de kerk toegestaan bleef. Op 17 oktober 1871 bepaalde Gedeputeerde Staten, dat op de begraafplaats in de buurtschap Rijsoord alleen nog maar begraven mocht worden op de oostelijke helft, die dan behoorlijk afgesloten moest worden. De kerkvoogdij besloot toen, op 14 december 1871, de begraafplaats geheel te sluiten.

In de rekeningen van kerkmeesters vindt men bedragen verantwoord in verband met het begraven, variërend van f 20,— tot f 30,— per jaar. Voor een nieuw graf in de kerk moest betaald worden f 8,— voor een volwassene en f 4,— voor een kind, voor het openen van een bestaand graf resp. f 4,— en f 2,—, voor het gebruik van ~~het~~ doodskleed betaalde

men 10 stuivers. Een bron van inkomsten voor het kerkbestuur vormde de verkoop van de iepenbomen, die op het kerkhof groeiden. De wagenmakers boden meestal een hoge prijs want iepenhout was uitstekend geschikt voor hun werk. En als dan de ambachtsheer, zoals R. I. Faassen Nolthenius in 1771 deed, op zijn kosten weer nieuwe iepen liet planten, was dit een extra meevaller voor de kerkmeesters.

De vloer van de oude kerk was belegd met grafzerken, aangevuld met tegels. Van deze zerken zijn een achtal geheel of gedeeltelijk bewaard gebleven onder de houten vloer van de nieuwe kerk. Toen de vloer in 1956 vernieuwd werd, was er gelegenheid, die stenen te zien en de opschriften over te nemen. Ze dekten oorspronkelijk de graven van :

1. Berbera Willems, gestorven 25-1-1682, oud 73 jaren, en Huyg Jacobse Legerwerf, gestorven 27-5-1709, oud 68 jr (moeder en zoon).
2. Jacob Teunissen Legerwerf, gest. 18-1-1695, oud 87 jr. (man en vader van 1).
3. Leendert Franssen, gest. 21.5-1630
4. Een stuk zerk, waaropende begr..... jaer ons Heren 1592.
5. Pieter Ariansen Smits van Pelt Cr.mers, gest. 24-5-1703.
6. Mondia Maas Abrahams Dogter, gest. 6-8-1735, oud 19 jaren en 11 maanden.
7. Grietien Pluenen, gest. 6-9-1623.
8. Krijn Dierck, gest. 26-4-1628.

Het orgel.

Het orgel is in 1864 gebouwd door de bekende Utrechtse orgelbouwer C. G. F. Witte (fa. J. Batz & Co.).

In het kerkelijk archief bevindt zich geen enkele brief of rekening, die op de bouw betrekking heeft. Zelfs de naam van de bouwer wordt nergens vermeld, behalve dan op het witte plaatje boven de speeltafel.

In de notulen van de kerkenraad is

niets over het orgel te vinden, wel in die van de kerkvoogdij.

Over de vergadering van kerkvoogden en notabelen van 16 juni 1863 notuleert de secretaris, Ds. G. Overman:

"Voorts besluit men, op voorstel van den predikant, de kerk alhier van een orgel te voorzien, en wordt er, ter bereiking van dat doel, eene commissie benoemd, bestaande uit de kerkvoogden en notabelen P. Nugteren, M. de Zeeuw en P. van Gilst Wzn. Met den hulponderwijzer P. van Meurs, alhier, die geroepen zijnde, ter vergadering verschenen is, wordt deze overeenkomst gesloten, dat, wanneer het orgel tegen 1 Augustus van dit jaar, door hem bespeeld kan worden, hij als organist dit jaar f 40,00 en voortaan 's-jaars f 75,00 zal ontvangen onder verplichting van drie leden der gemeente het orgelspelen te leeren."

Dit besluit is zoveel omvattend en alles regelend, dat het wel beschouwd moet worden, als de neerslag van veel praten en overleggen vooraf. Het initiatief zal wel van Ds. Overman zijn, die in het besluit ook als voorsteller wordt genoemd.

Op 10 november 1863 wordt besloten, een lening van f 2000,— aan te gaan, "ten einde te voorzien in de kosten wegens het daarstellen van een goed orgel."

In de vergadering van 18 december 1863 worden P. Klootwijk en C. van Nes op eigen verzoek, aangewezen, om van de hulponderwijzer, P. van Meurs, gratis het orgelspelen te leren, onder verplichting, dat een van beiden, bij vertrek van de organist, als zodanig zal optreden en wel voor 2 jaren op een traktement van f 50,— per jaar. De te benoemen orgeltrapper zal f 10,— per jaar krijgen.

In de vergadering van 3 februari 1864 wordt aan Van Nes en Klootwijk een tegemoetkoming toegezegd in de kosten van huur van een huisorgel om thuis te kunnen oefenen.

Als P. van Meurs in 1866 naar Schiedam vertrekt, worden Van Nes en

Klootwijk voor twee jaren benoemd tot organisten op het overeengekomen salaris, onder voorwaarde, dat ze onderling de diensten zullen regelen en blijven doorgaan met lesnemen. Op 1 april 1869 nemen ze beide ontslag. Op 15 april 1864 wordt bepaald, dat het orgel ingewijd zal worden op zondag 24 april in de morgendienst, waarna 's middags een orgelbespeling zal geschieden, waarbij ieder tegenwoordig mag zijn, die tegen betaling van 25 cent bij de koster een kaartje heeft genomen. De heer Paling van Rotterdam zal uitgenodigd worden het orgel te bespelen. Jan Opmeer wordt tot orgeltrapper benoemd.

Dat er nogal wat belangstelling voor het concert was, blijkt wel uit het, in de rekening van 1864 verantwoorde bedrag "van de orgelbespeling f 56,50"; van 226 belangstellenden was een kwartje ontvangen.

Hoeveel het orgel met toebehoren heeft gekost, wordt niet vermeld, maar uit de jaarrekeningen van de kerkvoogdij is het wel ongeveer op te maken. Vol-

gens de rekening 1863 waren de kosten van "Onderhoud kerkgebouw en kerkhof" f 541,20 hoger dan geraamd. Toelichting "zoveel meer wegens werkzaamheden voor het daarstellen van het nieuwe orgel in de kerk." Het gaat hier zeker om het maken van de orgelgalerij. In 1864 bedroeg bovengenoemde onderhoudspost f 2888.61, "in verband met het nieuwe orgel". Daar in andere jaren in de regel f 300.— of f 400.— voor onderhoud werd uitgegeven, zal de prijs van het orgel ongeveer f 2500.— hebben bedragen. Voor het schilderen van het orgel werd f 293.01 betaald, zodat de totale kosten ongeveer f 3300.— geweest zullen zijn. Het verzekerde bedrag tegen brandschade werd in verband met het nieuwe bezit verhoogd met f 4000.—, nl. van f 19000.— tot f 23000.—.

Om op de orgelgalerij te komen, moest de organist waarschijnlijk langs een losse ladder of trap naar een luik in de vloer klimmen en dan daardoor

naar boven gaan. Een viertal afgezaagde planken in de zuid-oosthoek van de galerijvloer wijzen daarop. Op de duur beviel dit echter niet en op 25 februari 1870 bespreken kerkvoogden een plan om een betere opgang te laten maken. Een timmerman maakt een tekening met bestek voor een orgeltrap. Helaas zijn deze stukken niet meer aanwezig, maar aangenomen mag wel worden, dat toen het traptorentje tegen de kerk gemaakt is. Volgens de rekening over 1870 waren de kosten in totaal f 271.38½, verdeeld als volgt: timmerman voor bestek en tekening f 7.50, voor zijn werk, - trap en twee deuren - f 97,96; metselaar, - metselwerk, dakpannen en gat in de kerkmuur breken - f 138.55 en smid, - hangen sluitwerk en ankers - f 27.33½.

Gedurende de eerste eeuw vermelden de rekeningen van de kerkvoogdij geen kosten wegens onderhoud van het orgel, alleen een jaarlijkse uitgave van f 25,— voor het stemmen.

De rekening over 1913 bevat een post van f 130.— voor het schoonmaken door Herminus, orgelbouwer te Utrecht. Op 30 juni 1922 komt in de vergadering van kerkvoogden een voorstel van de organist ter tafel om een motor bij het orgel te plaatsen. De organist stelt zich aansprakelijk voor een bedrag van f 300,— (opbrengst van orgelconcerten) als de kerkvoogdij f 115.— toezegt. Dit voorstel wordt aangenomen.

11 maart 1923 breekt er brand uit in de kerk, waardoor grote schade ontstaat aan het interieur en ook aan het orgel. Met spoed neemt de kerkvoogdij maatregelen voor herstel. Op 27 maart zijn al rapporten en prijsopgaven binnen voor het weer in orde brengen van het orgel van de firma A. Standaart te Rotterdam en van J. C. Sanders te Utrecht. Aan de laatste wordt het werk gegund voor f 926.—, niet inbegrepen de reparatie aan de orgelkast en het schilderwerk.

In 1929 wordt door de firma Sanders een nieuwe trompet aangebracht voor ruim f 300.—.

In 1951 wordt het orgel grondig geres- taureerd door de firma J. de Koff & Zoon te Utrecht, kosten f 2716.75.

Schoongemaakt, gerepareerd en gestemd wordt het in 1957 door de orgel- bouwer A. Verduyn te Slikkerveer, aan wie ook het periodiek onderhoud wordt opgedragen.

Een uitgebreide revisie vindt plaats in 1963 door de heer Verduyn voor een bedrag van f 1750.—.

In 1973 is het orgel grondig hersteld door de orgelbouwer J. L. van den Heuvel te Dordrecht, geheel in de geest, zoals de bouwer het destijds heeft gebouwd, zodat het weer als nieuw is. De kosten van deze reparatie waren ongeveer f 18000.—.

Op woensdag 17 oktober 1973 werd het weer in gebruik genomen. Bij die gelegenheid werd het orgel bespeeld door de bekende organist Feike Asma. De dispositie van het in 1864 gebouwde Bätz-Witte orgel is, na de restauratie in 1973 door de orgelbouwer J. L. van den Heuvel te Dordrecht:

Manuaal I	Pedaal
Prestant 8'	Bourdon 16'
Bourdon 16'	Holfluit 8'
Octaaf 4'	Manuaal II
Nazard 3'	Viola 8'
Woudfluit 2'	Holfluit 8'
Mixtuur Bas c.3 st	Salicet 2'
Cornet Disc. 3 st	Fluit 4'
Trompet Basc.8'	Koppelingen
Trompet Disc.8'	1 Manuaalkoppel
	2 1-Op pedaal
	3 2-op pedaal

Lijst van organisten :

P. van Meurs, Rijsoord	1864-1866
C. van Nes, en	
P. Klootwijk, Rijsoord	1866-1869
H. van Aardenne, Dordrecht	1869-1890
J. van de Weg, Dordrecht	1890-1902
J. P. Leenheer, Heerjansdam	1902-1910
J. J. Huyser, Zwijndrecht	1910-1922
D. Staat	1922-1928
P. A. Hartman, Rijsoord	1928-1929
H. Rijnsaardt, Slikkerveer	1929-

De kerk vormt met de school, de twee oude huizen daarnaast en de herberg een aardig geheel.

Is de kerk een mooi gebouw? Ik weet het niet, maar op mij maakt ze altijd een prettige indruk. Er gaat rust van uit door de goede verhoudingen van alle afmetingen. De lengte en breedte van het gebouw, de hoogte van de muren en van het dak en het torentje midden daarop zijn harmonisch op elkaar afgestemd, de uitgebouwde voorvleugel, die juist eenderde van de gehele voorgevel breed is, de aardige ramen aan beide zijden ervan, de rij van uitstekende balkjes langs de dakrand, die ook aan de uitbouw zijn aangebracht, als een eenvoudige versiering, dit alles maakt de kerk tot een bouwwerk, waarvan een zekere bekoring uitgaat. Zelfs het later aangebrachte portaal met zijn halfrond raampje past goed in het geheel.

Ook de achtergevel was oorspronkelijk door de aangebouwde consistoriekamer in drie gelijke stukken verdeeld, doch die verhouding is door de latere aanbouw van de orgeltrap en door vergroting van de achtervleugel verloren gegaan, maar dat ziet men gelukkig niet, als men vanaf de straatweg de kerk bekijkt.

Wanneer men de kerk door de deur aan de schoolzijde binnengaat, valt het oog direkt op het fraaie orgel aan de oostzijde, licht geschilderd en goudgebied. In het midden van de zuidelijke muur staat de mooie eikenhouten preekstoel, waarvan de trap wat uit de toon valt. De wanden zijn tot ongeveer twee meter met hout bekleed. Daarboven zijn ze helder wit, evenals het gewelf. Voor de verlichting zijn koperen kronen opgehangen, terwijl aan de wanden oude, voor electrisch licht omgebouwde, muurarmen zijn aangebracht.

Door zijn eenvoud en symmetrie maakt ook het interieur een vriendelijke, rustgevende indruk.

Lijst van Kerkmeesters van Rijsoord
Gerrit Aartse van Gouthoven, schout, 1659, 1672, 1680.

Cornelis Leendertse van Driel, 1660.

Bastiaen Bastiaense Oudraet, 1661, 1662.

Pieter van Gilst, secretaris, 1664 t/m 1669.

Leendert Foppen van Driel, 1670.

Leendert Cleijse, 1671.

Dammis Ariensen, 1673.

Jacob Cornelisse de Vries, 1674.

Arien Ariensen de Zeeuw, 1675.

Barent Cornelisse van Driel, 1676.

Zeger Ariens van Noort, 1677.

Cornelis van Zuijdham, secretaris, 1678.

Teunis Jacobsen, 1679.

Arien Cornelisse van Driel, 1681, 1690.

Elderts Ariens van Noort, 1682.

Bastiaan Jacobse Leegerwerff, 1683.

Pieter Jacobse Droogendijk, 1684.

Pleun Ariens Velthoen, 1685.

Frans Floris (Plaisier) 1686.

Frans Huygen, 1687, 1688.

Cornelis Jacobs, 1689.

Arij Jacobs, 1691.

Harmanis Meyers, 1692 t/m 1695.

Jan Aries Pasman, 1696.

Adriaan ~~Deynen~~, schout, 1697, 1699, 1702.

Bastiaan Corn. Zoetman, 1698.

Bastiaan Jansz Nugteren, 1700, 1701.

Lambertus Bennink, 1703, 1704.

Pieter Pieterse Hupse, 1705.

Daniël Pieterse van Driel, 1706, 1707, 1708.

Floris Franse (Plaisier), 1709.

Arij van der ~~Griert~~, 1710.

Cornelis Pieterse van Driel, 1711.

Isak Danielse Metselaar, 1712, 1713, 1714.

Pieter Danielse van Driel, 1715.

Jacob Ariense Droogendijk, 1716.

Arij Franse Pleysier, 1717.

Jan Kool, 1718, 1719.

Pieter van 't Hoff, 1752.

Arij Ariense Pleysier, 1753, 1754.

Cornelis Aartse Gou, 1755, 1756.

Johannis Dorsman, 1757, 1758.

Reynbrant van den Berg, 1759, 1760.

Willem Lievaart, 1761, 1762, 1763.

*r. Reijnen
F. Grient*

Arij Corn. Leenheer, 1764 t/m 1767.
Adriaan Reynen, schout, 1768, 1769, 1770.
Cornelis Streefkerk, 1771, 1772.
Gerrit de Haan, 1773, 1774.
Jan Willems Lievaart, 1775, 1776.
Jacob van 't Zelfden, 1777.
Willem van Nes, 1778, 1779, 1782, 1783, 1786, 1787, 1792, 1793, 1796, 1797.
Floris Bastiaanse Nugteren, 1780, 1781, 1784, 1785.
Frans van 't Zelfden, 1788, 1789.
Frans Pleysier, 1790, 1791.
Abraham Sprinkvloed, 1794, 1795.
Maarten van der Staaij, 1798.
Aart Nugteren, 1799.
Paulus de Ruitter, 1800.
Adriaan Streefkerk, 1801.
Jan van der Staaij, 1802.
Bastiaan Florisz. Nugteren, 1803, 1809.
Jan van der Ven, 1804.
Bastiaan Maaskant, 1805.
Adam van Gilst, 1806.
Leendert Nugteren, 1807.
Cornelis van Gilst, 1808.
Bastiaan Plaisier, 1810.
Hendrik de Haan, 1811.
Jan Maaskant, 1812.
Govert Elshout, 1813.
Jan de Ruyter, 1814.
Willem van Gilst, 1815.
Jacob Lievaart, 1816.
Cornelis Buitendijk, 1817.
Frank Maaskant, 1818.
Adrianus Reinen van Nes, 1819.
Leendert Visser, 1820.
Arie Karsseboom, 1821.
Jan Nugteren, 1822.
Piet Karsseboom, 1823.
Willem Visser, 1824.
Pieter Nugteren, 1825.
N.B. Van 1720 tot 1751 ontbreken de rekeningenboeken.

Presidenten-Kerkvoogd.

Willem van Gilst, 1827, 1829, 1830, 1834, 1838.
Aart Nugteren, 1828, 1831, 1843.
Mattheus de Haan, 1832, 1833, 1840, 1842.
Jan van der Ven, 1835.
Willem Nugteren, 1836.
Adrianus Reinen van Nes, 1837.

Floris Nugteren, 1839.
Jan van Pieren, 1842.
Adrianus Huizer, 1844, 1845.
Pieter Nugteren, 1846, 1853, 1854.
Pieter van Gilst Pz., 1848, 1849.
Leendert Nugteren Az., 1850, 1851.
Mattheus de Zeeuw, 1854 t/m 1857.
Cornelis de Zeeuw, 1858 t/m 1861.
Aart Nugteren Lz., 1862 t/m 1881.
Pieter Visser, 1882 t/m 1887.
Jan Legerstee, 1888 t/m 1903.
Cornelis W. van der Kulk, 1903-1907.
Arie Reedijk, 1907-1911.
Jan Nugteren, 1911-1940.
Dirk de Waard, 1940-1950.
Pieter Zevenbergen, 1950.
Leendert Visser, 1951-1953.
Cornelis van Ooijen, 1953-1960.
Maarten Bravenboer, 1960-1962.
Joris Huizer, 1962-1973.

Rijsoord, januari 1974.

W. J. de Zeeuw.

*Gepubliceerd in
"De Combinatie"
van 26-9-1974
tot 5-12-1974.*